

UOT 73/76.

DOI: 10.52094/3005-9941.45.2024.026

Xəyalə Yusifova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası

dissertant

AZƏRBAYCAN PLAKAT SƏNƏTİNİN İNKİŞAFI

Xülasə: Məqalədə Azərbaycan təsviri sənətinin qrafika janrının xüsusi qolunu təşkil edən plakat janrının araşdırılmasına həsr olunub. Göstərilir ki, müstəqillik dövründə Azərbaycan plakatçı rəssamlar bədii, ictimai-siyasi və Vətən müharibəsinə həsr edilmiş plakatları yaradaraq bu sənətinin yeni formalarından istifadə edərək fotomontaj, kompüter qrafikası geniş tətbiq edirlər. Plakatın effektiv qalması üçün rəssamlar informasiyanın qavranılmasının incə psixoloji mexanizmləri haqqında biliklərə əsaslanan və tamaşaçıdan intellektual iş tələb edən yeni diqqəti cəlb etmək üsullarını axtarır və istifadə edirlər.

Açar sözlər: Azərbaycan, plakat, janr, rəssam, müstəqillik, inkişaf, sərgi, kompozisiya

Plakat – vizual yığcam formada reklam, təbliğat, təlimat, metodik, maarifləndirici və digər xarakterli məlumatları özündə əks etdirən tətbiqi çap qrafikası, çap və ya bədii və illüstrativ vərəqli iriformatlı çap nəşridir. Plakat vərəqində cəlbedici təsvir və cəlbedici başlıq və ya müraciət var. Müasir dizaynda plakat aydın vizual düsturla ümumiləşdirilmiş, müasirin nəticə çıxarması və konkret hərəkətlər etməsi üçün nəzərdə tutulmuş mesaj kimi qəbul edilir. Bu düstur qrafik dizaynın müəyyən səviyyəsini əks etdirir və ünsiyyət predmeti haqqında məlumat verir.

Plakatların təsvirsiz sələflərinə qədim Roma albomları daxildir – ictimai yerlərdə asılmış boya və ya gipslə örtülmüş iri ağ lövhələr, onların üzərində hökumət qərarları, vəzifəli şəxslərin siyahıları və elanlar yazılmışdır. 1482-ci ildə ingilis kitab satıcısı Batdold ilk dəfə “Evklidin Həndəsəsi” adlı yeni nəşrini təqdim etmək üçün kağız üzərində çəkilmiş plakatdan istifadə etdi. Beləliklə, rəsmi olaraq 1482-ci il müasir plakatın başlanğıcı sayıla bilər. Məhz bu başlanğıc nöqtəsindən plakatların yaranma tarixi başlayır. 1491-ci ildə çap olunmuş qrafik təsviri və mətni olan “Gözəl Meluzina” cəngavər romantikasını reklam edən vərəq bu günə qədər gəlib çatmışdır.

Təsviri incəsənətin geniş yayılmış sahələrindən biri olan plakat janrı Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında da geniş vüsət almışdır. Hələ XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən Əzim Əzimzadə, İsmayıl Axundov, Qəzənfər Xalıqov kimi istedadlı rəssamlar plakat janrına müraciət edərək yadda qalan qrafik işləri yaratmışlar. Dövrün güzgüsü kimi ölkə həyatını əks etdirən Azərbaycan plakatu cəmiyyətdə sosial inkişaf axarının ona verdiyi roldan asılı olaraq öz inkişafında enişli-yoxuşlu dövrlər yaşamışdır.

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, İkinci Dünya müharibəsinə qədər plakat sənəti Azərbaycanda demək olar ki, tamamilə siyasiləşmiş vəziyyətdə olub. Bunu o dövrün kommunist üsul-idarəçiliyinin şüarlarını əks etdirən plakatlar sübut edir. Bu, dövrün ideologiyasını əks etdirirdi; rəngarəng, çox zaman mövzuya uyğun təsvirləri də olan afişa tipli plakatlar ictimai yerlərdə yerləşdirilərək insanların fikir və düşüncələrinin formalaşmasında mühüm rol oynayırdı.

Azərbaycanda plakat janrının dirçəlişi İkinci Dünya müharibəsinin başlanması ilə əlaqədardır. Bu zaman vətənpərvərlik ruhu ilə aşılana plakatlarda faşizmə qarşı nifrət hissi ilə dolmuş, qələbəyə ruhlanmış mövzuları əks etdirirdi. Müharibə dövrünün ən məşhur plakatu “Hər şey cəbhə, hər şey qələbə üçün” şüarını əks etdirirdi ki, bu da əhalini qələbə üçün səfərbər olmağa səsləyir, qələbəyə inamın artmasına səbəb olurdu.

İllər keçdikcə plakat janrına maraq bir qədər də gücləndi və dövrün tanınmış rəssamlarından Elmira Şahtaxtinskaya, Hacığa Nəzərli, Oqtay Sadıqzadə, Cabbar Qasimov, Arif Əzizov bir sıra əsərlər yaradaraq bu təsviri sənət sahəsinin populyarlaşmasına təkan verdilər. “Ölkənin inkişafının bütün sovet dövrü ərzində Azərbaycan plakatu siyasi təşviqatçı və təbliğatçı rolunu oynamışdır. Bu isə sərt ideologiyalı keçmiş olan plakatın siyasi-ideoloji xarakterini müəyyənləşdirmişdi” [Ибрагимов Т.И. Азербайджанский плакат: Автореф. канд. дис. Ташкент, 1992., s.12].

Müasir plakat adətən tək bir təsvirin çap reproduksiyasıdır. Plakat reklam, təbliğat, məlumat, imic və maarifləndirmə funksiyalarını yerinə yetirə bilər. Bu geniş formatlı vərəqdır, onun ön tərəfində cəlbedici şəkil və böyük şriftlə çap olunmuş mətn var.

Müstəqillik dövrü həm plakat sahəsində, həm də Azərbaycan qrafikasının bütün sahələrində əsaslı dəyişikliklər, intensiv axtarışlar dövrü kimi səciyyələnir. Bu dövrdə plakat hakim siyasi partiyanın ənənəvi təbliğat və təşviqat vasitələrindən kənara çıxıb, milli maraqlar naminə fəaliyyət göstərən vizual publisistika səviyyəsinə yüksəlib. Bu zaman plakat janrında maraqlı əsərlər yaradan istedadlı rəssamların sayı artır. Bu sahədə çalışan Asəf Azərli, İsmayıl Məmmədov, Həşim Elçiyev, Kirman Abdin, Fikrət Ələkbərov, Nazim Məmmədov, Tərlan Qorçu, Sənan Ələkbərov, Yaşar Zeynalov, Nail Şixəliyev, Ədalət Dadaşov, Vüqar Əli, Natiq Eyyubov, Qafar Sarıvəlli, Aydın Süleymanov, Etibar Nəzərov, Gündüz Əlizadə, İlqar Əmrahov, Ağadadaş Qasimov, Mirazər və Ülvi Abdullayev qardaşları, Lalə Ələsgərova, Taleh Məlikov, Ramil Əliyev, Aysel Əzizova və digərlərinin ölkənin mədəni-siyasi həyatını əks etdirən, eləcə də reklam plakatları diqqəti cəlb edir.

Xüsusilə 1990-cı illərdə yenidən milli müstəqillik əldə etmiş respublikanın sosial, siyasi və iqtisadi problemlərinə, əsasən də Qarabağ mövzusunə, erməni işğalçıları tərəfindən işğal olan torpaqlarımızın azad olunmasına, müzəffər ordumuzun hər zaman qələbəyə səfərbər olmasına həsr olunmuş mövzulara diqqət yetirilirdi.

Bu dövrün plakatları kəskin mövqe, cəsarətli kompozisiya, aydın və yığcam ifadəlilik, emosional cəlbəedicilik xarakteri və obrazlı informasiya məzmunu ilə seçilirdi.

Azərbaycan plakatçı rəssamlar müstəqillik mövzusuna mütəmadi olaraq müraciət edir, yeni forma axtarırlarını nümayiş etdirirlər. Bu sırada Tofiq Rəsulovun, Cabbar Qasimovun əsərlərini qeyd etmək lazımdır. Xüsusi olaraq sonuncunun 1988-ci il müsabiqəsində birinci mükafatına layiq görülmüş “Heydər Əliyev-75” plakatını qeyd etmək yerinə düşər. Bundan başqa Fikrət Ələkbərovun “Müstəqillik cürcəti”, Aydın Süleymanovun “İşığa doğru”, Mirəzər Abdullayevin “Çörək və demokratiya”, Yaşar Zeynalovun “İşıqlı gələcəyə doğru” və b. müəlliflərinin plakat əsərləri aktiv forma, emosionallıq, lakoniklik, təsvirin kəskinliyi ilə seçilir. Bu əsərlər kompozisiya və rəng həllərinin şərtliliyi ilə səciyyələnilir.

Vaqif Ucatayın “Xocalı” və Tahir Məlikovun müasir həyatımızın çox ağırlı Qarabağ probleminə həsr etdiyi “Qarabağ” plakatları siyasi kəsərinə və problemin parlaq ifadəsi ilə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Orxan Məmmədov “Tariximiz bizə dərs olmalıdır” plakatında isə qaçqın həyatı yaşayan bir ailənin faciəsini tamaşaçılara çatdırmağa çalışır.

2000-ci ilin plakatları rəssamların mədəni irsin qorunmasında, ölkənin mədəni həyatının müxtəlif sahələrinə, mədəni sərvətlərin mühafizəsi sahəsində yaranan problemlərə diqqət yetirilir. Bu sırada Mirəzər Abdullayevin “Dünən, bu gün, sabah”, Lalə Ələsgərovanın “Kökümüzü qoruyaq”, Həşim Elçiyevin “İcarəyə verilir”, Ağadadaş Qasimovun “Həvəsdür-bəsdür”, Kirman Abdinin “Bir dön bizim Bakıya bax”, İlqar Əmrahovun “Əsrlərdən nəsilərə” plakatları diqqəti cəlb edirlər.

2001-ci ildə UNOKAL HAZAR şirkətinin dəstəyi ilə Bakı İncəsənət Mərkəzinin keçirdiyi ənənəvi “Azərbaycan bu gün” adlı ekoloji problemlərə həsr olunmuş plakat müsabiqəsində Mirəzər Abdullayevin “O, canlı varlıqdır” və “Xəzər qaçqınları” plakatları, Nazim Məmmədovun “Sos”, Vüqar Əlilinin “Ekologiya” plakatları Xəzər dənizinin flora və faunasının mühafizəsinə, Xəzər dənizinin çirklənməsi probleminə fərqli yanaşmanı əks etdirir.

B.Kərimovun hazırladığı plakatlarda təbliğat mövzusuna mühüm yer ayırır. Azərbaycan Respublikasının Prezidentliyinə namizəd İlham Əliyevin fəaliyyətinin hərtərəfli işıqlandırılmasına həsr olunmuş plakatları qaçqınların problemlərinə, neft sənayesinin inkişafına, idman mövzusuna xüsusi yer verərək seçiciləri birmənalı şəkildə İlham Əliyevə səs verməyə çağırır. Onun “Qüdrətimizin İlhamına səs verək”, “Müdrək atanın əzmkar davamçısı”, “İlhamlı sabahımıza səs verək!”, “İlhamlı sabaha, xoşbəxt gələcəyə səs verək!”, eləcə də müasir kompüter qrafikasının ən son texnoloji nailiyyətlərindən mahiranə istifadə edən rəssam “Neft milli sərvətimizdir” adlı orijinal kompozisiyaları, işıq-rəng effektlərinə görə seçilirlər.

Son illərdə Azərbaycan plakəti sənətinin peşəkar səviyyəsi yüksəlib, onun mövzularının sayı artıb. Reklam plakətləri sayəsində də bir sıra parlaq əsərlər yarandı. Keçirilən bir sıra müsabiqələr içərisində xüsusən “Azerbaijan Today” adlı müsabiqədə Azərbaycan plakətinin 10 il ərzində keçdiyi inkişaf yolu təqdim olunmuş, bu sənət növünün inkişafının obyektiv mənzərəsini əks etdirilmişdir.

Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2007-ci ilin “Gənclər ili” elan edilməsindən sonra respublikada bu sahədə bir sıra maraqlı tədbirlər həyata keçirilib. Tədbirlər silsiləsinə Vəcihə Səmədova adına sərgi salonunda keçirilən “İrəli, Azərbaycan” adlı plakətlərin sərgisi də daxil olmuşdur. Fərqli mövzuya – paralimpiyaçılarının idman nailiyyətlərinə həsr edilmişdir. Sərgidə iştirak etmiş rəssamlardan Vüqar Əliyevin plakəti birinci yerə, Lalə Abdullayevanın əsəri – ikinci və Vüsal İbrahimovun işlədiyi plakət üçüncü yerə layiq görülmüşdür.

Dünyanı pandemiya bəlası bürüdüüyü dövrdə də rəssamlarımız sənətdən soyumamış, yaratdığı əsərləri onlayn şəkildə nümayiş etməyə çalışmışlar. Belə ki, Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyasının təşkilatçılığı ilə təşkil olunmuş “Öncə Vətəndir” adlı onlayn şəkildə nümayiş olunan plakət sərgisində ölkəmizin hərbi qüdrətini, əsgərlərimizin yüksək mədəniyyətini, qələbə əzmini təbliğ etmək, Qarabağın və onun sərhədyanı rayonların əzəli Azərbaycan torpaqları olduğunu bütün dünya ictimaiyyətinə onları göstərmək məqsədi ilə keçirilir. Hərbi vətənpərvərlik mövzusunda təşkil edilən sərginin ekspozisiyasında müzəffər Azərbaycan ordusunun öz Vətəninə erməni qəsbkarlarından qorumaq və azad etmək potensialına malik olduğunu bildirən plakətlərdə Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin arxivindən bəhrələnməmişdir. Rəssam Zaur Kantemirov və Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyasının əməkdaşı tərəfindən işlənmiş plakətlərdə Müdafiə Nazirliyinə aid artilleriya silahlarının, döyüş sursatlarının təsvirləri, hərbi təlimlərdən və paradlardan çəkilmiş fotosəkillərdən də istifadə edilmişdir.

2020-ci ilin oktyabrın 13-də Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində Rəssamlıq fakültəsinin müəllim-professor və tələbə heyəti tərəfindən hazırlanan “Qarabağ Azərbaycandır!” plakət sərgisində təqdim olunan plakətlərdə müzəffər ordumuza dəstək şüarları təsviri müstəvidə canlandırılıb.

Ümumiyyətlə, 2020-ci illərin Azərbaycan plakətində bir çox innovativ axtarışlar nəzərə çarpır. Plakat janrında çalışan gənc rəssamlar bu sənətinin yeni formalarından istifadə edərək fotomontaj, kompüter qrafikası geniş tətbiq edirlər. Kompüter texnologiyasının inkişafı rəssamlara yeni ifadə vasitələri ilə təmin etdi və bu da öz növbəsində müasir plakət sənətinə böyük təsir göstərdi. Plakatın effektiv qalması üçün rəssamlar informasiyanın qavranılmasının incə psixoloji mexanizmləri haqqında biliklərə əsaslanan və tamaşaçıdan intellektual iş tələb edən yeni diqqəti cəlb etmək üsullarını axtarır və istifadə edirlər.

Plakatın dili müxtəlif etnomədəni ənənələrə malik insanlar üçün başa düşüləndir, plakət beynəlxalq və mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə, xüsusən müasir şəhər mühitində mühüm əlaqə rolunu oynayır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan bu gün. Professional Azərbaycan plakadı (1994-2000). Müşayiət edici mətn T.İ.İbrahimov. Bakı: İncəsənət Mərkəzi, 2002.
2. Quliyev R. Azərbaycan təsviri sənətində tarix və şəxsiyyət. – Bakı – 2013.
3. Əliyev R. Müasir Azərbaycan plakat sənəti // “Elmi əsərlər”, 11 buraxılış. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti. Bakı, 2011.
4. İbrahimov T. Azərbaycanda plakat sənəti – Bakı – 2004
5. Rüstəмова Z. Müstəqillik dövrü Azərbaycanda plakatın inkişafının bədii xüsusiyyətləri. Bakı Qızlar Universiteti. Elmi əsərlər 2019/1
6. Алиев Р. Тема независимости в творчестве художников – плакатистов Азербайджана // Культура народов Причерноморья – научный журнал (Крымский Научный Центр Национальной Академии наук Украины и Министерства Образования и Науки Украины). Украина, 2011.
7. Алиев Р. XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycan plakatını inkişafı // “İncəsənət və Mədəniyyət problemləri», 3-4 (25-26) buraxılış. AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutu. Bakı, 2008.
8. Гаджиев П. Азербайджанская Советская графика. Баку: изд-во АН Азербайджанской ССР, 1962.
9. Ибрагимов Т.И. Азербайджанский плакат: Автореф. канд. дис. – Ташкент –1992.

Хаяла Юсифова**РАЗВИТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ПЛАКАТНОГО ИСКУССТВА**

Резюме: Статья посвящена изучению плаката, который представляет собой особую ветвь графического жанра азербайджанского изобразительного искусства. Показано, что в период независимости азербайджанские плакатисты создавали художественные, общественно-политические и патриотические военные плакаты, используя новые формы этого искусства, широко применяя фотомонтаж и компьютерную графику. Чтобы плакат оставался эффективным, художники ищут и используют новые методы привлечения внимания, которые основаны на знании тонких психологических механизмов восприятия информации и требуют от зрителя интеллектуальной работы.

Ключевые слова: Азербайджан, плакат, жанр, художник, независимость, развитие, выставка, композиция

Khayala Yusifova

DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI POSTER ART

The article is devoted to the study of the poster, which represents a special branch of the graphic genre of Azerbaijani fine art. It is shown that during the period of independence, Azerbaijani poster artists created artistic, socio-political and patriotic military posters using new forms of this art, widely using photomontage and computer graphics. In order for the poster to remain effective, artists seek and use new methods of attracting attention, which are based on knowledge of the subtle psychological mechanisms of information perception and require intellectual work from the viewer.

Key words: Azerbaijan, poster, genre, artist, independence, development, exhibition, composition.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.01.2024